

**КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО
АДМІНІСТРУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ
БІЗНЕСОМ**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ТА БІЗНЕСУ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан

_____ доц. А. В. Стасишин
(підпис)
“ ____ ” _____ 2023 р.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Антикризове управління

галузь знань: 28 «Публічне управління та адміністрування»

спеціальність: 281 «Публічне управління та адміністрування»

спеціалізація «Публічне адміністрування та управління бізнесом»

освітній ступінь: бакалавр

ЛЬВІВ 2023

Програма навчальної дисципліни «Антикризове управління»

для студентів за галуззю знань 28 «Публічне управління та адміністрування»

спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»

спеціалізації «Публічне адміністрування та управління бізнесом»

освітнього ступеня бакалавр денної форми навчання

“28” серпня 2023 року, 11 с.

Розробник:

Васьківська К.В., професор кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом, д.е.н., професор

(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)

Розглянуто та ухвалено на засіданні кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом

Протокол № 1 від “28” серпня 2023 р.

Завідувач кафедри _____ Комарницька Г. О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Розглянуто та ухвалено Вченою радою факультету управління фінансами та бізнесу

Протокол № 1 від “31” серпня 2023 р.

РОЗДІЛ 1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

«Антикризове управління» – нормативна дисципліна, яка вивчається при підготовці бакалаврів з галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування». Антикризове управління стало одним із самих нагальних напрямків діяльності підприємств. Зміст його заходів, щодо реалізації досить різноманітний, визначається конкретними умовами господарської діяльності на підприємстві. Створюється враження, що єдиним обґрунтуванням існування даного терміна є урядові постанови, що визначили створення інституту антикризових управляючих. В той же час антикризове управління може і повинно знайти своє місце в управлінській теорії і практиці. Необхідно лише коректно визначити його відмінність від управління в звичайному режимі.

Розв'язання цих та інших завдань безпосередньо залежить від рівня професійної підготовки менеджерів, рівня їх компетенції, вміння обґрунтовувати та приймати правильні управлінські рішення.

Предмет навчальної дисципліни

Предметом навчальної дисципліни є проблеми, можливі та реальні фактори кризових явищ, які загрожують виникненням кризових ситуацій.

Мета навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни: формування у студентів компетентності щодо базових принципів, основних категорій, сучасних концепцій, теоретичних положень і практичних методів антикризового управління, визначення сутності, місця, ролі, основних видів та стадій розвитку кризових явищ, розкриття методичних підходів до розробки «правил ефективної поведінки» за умов кризового стану; аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду запобігання та подолання криз.

Основні завдання

Основні завдання навчальної дисципліни: розпізнавання кризових явищ (симптоми, причина, природа, рівень та час впливу); прогнозування наслідків розвитку кризових явищ та їхнього впливу на результати діяльності підприємств, установ, організацій; визначення можливостей запобігання кризі і/або її пом'якшення; забезпечення функціонування підприємства в умовах криз (особливо локальних, а також системної, стратегічної); стабілізація діяльності окремих підсистем підприємства для подолання (пом'якшення) проявів системної кризи підприємства в цілому для створення можливостей його подальшого розвитку або (якщо антикризові заходи не спрацювали) – ліквідації (різними шляхами; ліквідація наслідків кризи і/або ліквідація підприємства (зокрема, за процедурою банкрутства) тощо; визначення ваги держави в процесі антикризового управління.

Місце навчальної дисципліни в структурно-логічній схемі

Дисципліна передуює вивченню навчальних дисциплін «Теорія і практика публічного управління», «Організація управлінської діяльності», «Інформаційні та комунікаційні технології».

Вимоги до знань і умінь

знати:

- концептуальні засади державної політики в сфері економічного розвитку;
- особливості сучасних типів держав та класифікації моделей економічної політики;
- міжнародні та національні стандарти та нормативи;

- сучасні методики діагностування і управління процесами комплексного розвитку галузей економіки;
- особливості процесів децентралізації та їх вплив на розвиток галузей економіки (на мікро-, макро- й мезорівнях).

вміти:

- оцінювати загальні тенденції економічної політики європейських країн та їх корисність для України;
- аналізувати основні проблеми економічного розвитку галузей економіки та особливості здійснення цих процесів в Україні;
- застосовувати методи управління, принципи економічної політики до процесів розвитку підприємств галузей економіки;
- визначати як пріоритетні економічні критерії при оцінці результатів функціонування підприємств галузей економіки;
- розробляти пропозиції до цільових перспективних програм та комплекси заходів, спрямованих на поглиблення економічних реформ;
- прогнозувати наслідки реалізації економічних, інвестиційних, інноваційних програм, застосовуючи результати моніторингу, узагальнення показників розвитку підприємств галузей економіки та територій в цілому;
- демонструвати розуміння головних цілей економічного розвитку підприємств галузей економіки та принципів формування управлінських рішень для їх досягнення;
- прогнозувати можливі економічні наслідки управлінських рішень в конкретних галузях економіки;
- розробляти практичні рекомендації органам державного управління та місцевого самоврядування з проблем розвитку підприємств галузей економіки та їх презентації;
- впроваджувати в практику ідеї працівників щодо перспектив розвитку підприємств галузей економіки.

В результаті вивчення навчальної дисципліни у студента мають бути сформовані такі **компетентності:**

Загальні компетентності:

- здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями;
- здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його - сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;
- здатність бути критичним і самокритичним;
- здатність до адаптації та дії в новій ситуації;
- здатність працювати в команді;
- здатність планувати та управляти часом;
- вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово;
- здатність спілкуватися іноземною мовою;
- навички міжособистісної взаємодії;
- здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів діяльності).

Фахові компетентності:

- здатність до економічної взаємодії, до співробітництва й розв'язання конфліктів;
- здатність забезпечувати належний рівень вироблення та використання управлінських продуктів, послуг чи процесів;
- здатність забезпечувати дотримання нормативно-правових та морально-етичних норм поведінки;
- здатність використовувати в процесі підготовки і впровадження управлінських рішень сучасні ІКТ;
- здатність використовувати систему електронного документообігу;

- здатність здійснювати інформаційно-аналітичне забезпечення управлінських процесів із використанням сучасних інформаційних ресурсів та технологій;
- здатність розробляти тактичні та оперативні плани економічної діяльності;
- здатність готувати проекти управлінських рішень та їх впроваджувати;
- здатність впроваджувати інноваційні технології;
- здатність до дослідницької та пошукової діяльності в сфері управління та адміністрування підприємств галузей економіки;
- здатність у складі робочої групи проводити прикладні дослідження розвитку галузей економіки з використанням смарт-спеціалізації територій.

Опанування навчальної дисципліни повинно забезпечувати необхідний рівень сформованості вмінь:

Назва рівня сформованості вміння	Зміст критерію рівня сформованості вміння
1. Репродуктивний	Вміння відтворювати знання, передбачені даною програмою
2. Алгоритмічний	Вміння використовувати знання в практичній діяльності при розв'язуванні типових ситуацій
3. Творчий	Здійснювати евристичний пошук і використовувати знання для розв'язання нестандартних завдань та проблемних ситуацій

Навчальна програма складена на 3 кредити.

Форма контролю: поточний контроль, залік.

РОЗДІЛ 2. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Опис предмета навчальної дисципліни «Антикризове управління»

Характеристика навчальної дисципліни						
Шифр та назва галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» Освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр»			Цикл навчального плану нормативна дисципліна професійної підготовки за спеціальністю Курс: 1, Семестр: 2			
Спеціальність	Кількість кредитів ECTS	Кількість годин за ОПП	Кількість аудиторних годин	Лекції	Семінарські/практичні	Самостійна робота/ІНДЗ
281 «Публічне управління та адміністрування»	3	90	48	32	16	52/8
Публічне адміністрування та управління бізнесом	Кількість тижневих годин		Кількість змістових модулів		Вид контролю	
	1,5		9		ПК, залік	
Методи навчання	Он-лайн лекції, практичні заняття, самостійна робота, робота в групах, Інтернеті, розв'язування ситуаційних вправ та творчих завдань тощо					

РОЗДІЛ 3. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «Антикризове управління»

- Тема 1. Теоретичні основи антикризового управління.
- Тема 2. Аналіз факторів впливаючих на діяльність підприємства
- Тема 3. Особливість антикризового управління підприємством
- Тема 4. Методи прийняття управлінських рішень при антикризовому управлінні
- Тема 5. Концептуальні положення діагностики кризи
- Тема 6. Стратегічні аспекти антикризового управління.
- Тема 7. Діагностика потенціалу виживання підприємства
- Тема 8. Антикризова програма та формування системи антикризового управління
- Тема 9. Антикризове управління: механізм держави та технології бізнесу.

РОЗДІЛ 4. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1

Теоретичні основи антикризового управління

Основи теорії циклів і криз. Криза: 1) різкий крутий перелом у чому-небудь, важкий перехідний стан; 2) гостре утруднення з чим-небудь; важке положення. Криза як крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі, що загрожує її життєстійкості в навколишнім середовищі; це переломний етап у функціонуванні будь-якої системи, у процесі якої вона піддається впливу ззовні і зсередини, що вимагає якісно нового реагування з її боку.

Поняття циклів і криз на макрорівні та макрорівні. Сутність економічного циклу. Види циклів та їх специфіка. Цикли Кондратьєва чи довгохвильові цикли. Цикли Ковалю. Цикли Жугляра. Цикли Кітчина. Часткові господарські цикли.

Тема 2

Аналіз факторів впливаючих на діяльність підприємства

Фінансово-економічні кризи на підприємстві. Основні типи криз збиткових підприємств: збуту; витрат; фінансова; менеджменту. Аналіз зовнішнього середовища підприємства. Послідовність і результати аналізу зовнішнього середовища. Роль персоналу в системі антикризового управління підприємством. При управлінні персоналом підприємства в кризових умовах відбуваються процеси: питання стратегії і контролю за її впровадженням залишаються за корпоративним центром; розробка програм, а також впровадження конкретних заходів зміщаються на рівень самостійних децентралізованих підрозділів підприємства. Використання інноваційного потенціалу при фінансовому оздоровленні підприємства Бізнес-планування неплатоспроможного підприємства

Тема 3

Особливість антикризового управління підприємством

Економічний механізм виникнення кризового стану підприємства. Зовнішні фактори як причинами кризового стану підприємств практично усіх галузей та секторів економіки. Головна проблема управління всередині організації, підприємства - адекватність стимулів і форм взаємодії параметрів об'єкта і суб'єкта управління умовам і методам розв'язання завдань виробництва, його ефективності.

Особливості: нестаціонарність (мінливість) окремих параметрів системи і стохастичність (імовірність) її поведінки; унікальність і непередбачуваність поведінки системи в конкретних умовах (завдяки наявності в неї активного елемента — людини) і разом з тим наявність у неї граничних можливостей, зумовлених наявними ресурсами; здатність змінювати свою структуру і формувати варіанти поведінки; здатність протистояти тенденціям, що руйнують систему; здатність адаптуватися до умов, що змінюються; здатність і прагнення до цілеутворення, тобто формування цілей усередині системи.

Сутність та мета антикризового управління. Антикризове управління – управління, у якому поставлено певним чином передбачення небезпеки кризи, аналіз його симптомів, заходів для зниження негативних наслідків кризи і використання його факторів для наступного розвитку.

Основні функції антикризового управління Специфіка системи, процесів та механізмів антикризового управління підприємством.

Тема 4

Методи прийняття управлінських рішень при антикризовому управлінні

Мета фінансової санації підприємства. Фінансовий стан підприємства - ступінь забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами для здійснення ефективної господарської діяльності та своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями.

Санація - система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника;

Управління фінансовою санацією підприємства. Класична модель фінансової санації. Управління прибутком (максимізація, формування оптимальної норми прибутку), здійснюється на основі впровадження контролінгу на підприємстві. Контролінг, як один з механізмів та інструментів майстерності економічного управління, що дає змогу прогнозувати господарську й комерційну ситуацію та визначати оптимальне співвідношення витрат і результатів. Об'єктивна необхідність впровадження контролінгу. План санації підприємства.

Тема 5

Концептуальні положення діагностики кризи

Сутність та завдання діагностики кризи розвитку підприємства. Санаційний аудит як один з інструментів зменшення до прийняттого рівня інформаційного ризику

для інвесторів, кредиторів та інших осіб, які бажають узяти участь у фінансовій санації неспроможного підприємства. Етапи проведення санаційного аудиту.

Особливості аналізу фінансово-господарської діяльності в залежності від фази прояву кризи. SWOT-аналіз – аналіз переваг (сильних сторін), недоліків (слабких сторін), можливостей, а також загроз для свого підприємства або організації, який допомагає оцінити місце свого підприємства чи організації на ринку відносно конкурентів. Модель процесу діагностики кризи розвитку підприємства. Концепція (план) санації відображає реальний стан справ і підприємство є санаційноспроможним; план санації можна реалізувати за умови виконання певних рекомендацій, зроблених у процесі санаційного аудиту; план санації та достовірність відображених у ньому даних беруть під сумнів та роблять висновок про недоцільність проведення санації.

Тема 6

Стратегічні аспекти антикризового управління

Стратегічні аспекти антикризового управління. Стратегічний план як основа стратегічного управління. Розробка стратегічного плану як всебічне дослідження і надання необхідної інформації керівникам підприємств для прийняття рішень про перспективність і доцільність подальшого розвитку підприємства. Планування як вид управлінської діяльності, пов'язаний зі складанням планів підприємства загалом, його підрозділів, функціональних підсистем, відділів, служб.

Сутність стратегії антикризового управління. Стратегічне планування як процес проектування майбутнього стану фірми з урахуванням змін у зовнішній середовищі.

Класифікація стратегій антикризового управління підприємством.

Результат стратегічного планування - планова документація (система планів), де відбиваються всі види планованих показників наприкінці відповідних періодів. Види взаємопов'язаних планів:

- основні напрями розвитку і стратегія на майбутнє (10–20 років);
- середньостроковий план на період понад два роки, який охоплює основні перспективні напрями розвитку підприємства (виробництво нового покоління продукції, диверсифікація, реструктуризація тощо);
- короткостроковий план, який охоплює поточну виробничо-господарську діяльність підприємства;
- спеціальні плани (проекти), які конкретизують особливі цілі та провідні аспекти діяльності (технічний розвиток, план з маркетингу, перебудова організаційної структури тощо).

Процес розробки антикризової стратегії. Реалізація стратегії антикризового управління підприємством.

Тема 7

Діагностика потенціалу виживання підприємства

Потенціал виживання підприємства. Виживання (самозбереження) та розвиток, який забезпечує створення достатнього запасу стійкості для успішного функціонування за умов ринкових відносин є однією з головних цілей розробки стратегії діяльності кожного підприємства, незалежно від стану та стадії життєвого циклу, на якому воно перебуває. Основні вимоги (визначені теорією систем), що обумовлюють силу здатності до виживання. Потенціал виживання підприємства -

сукупність ресурсів і можливостей розвитку з урахуванням умов внутрішнього та зовнішнього середовища. Наявність у підприємства внутрішніх сил, які забезпечують своєчасну і ефективну адаптацію до змін бізнес-середовища у разі збереження основних законів розвитку: цілеспрямованості, динамізму та керованості. Основні складові потенціалу виживання підприємства. Ресурсні передумови виживання підприємства. Основним елементом, що визначає величину й перспективи розвитку потенціалу виживання підприємства, є ресурсні передумови, які характеризують наявне ресурсне забезпечення підприємства, відповідність ресурсів стратегічним цілям та кон'юктурі ринку. Ресурсна база підприємства як частина потенціалу виживання і лише опосередковано відображає вплив зовнішніх умов і перспектив розвитку. Перспективи і можливості розвитку визначають внутрішні можливості до розвитку підприємства, удосконалення його ресурсного забезпечення. Зовнішні умови бізнесу відображають стан та очікувані зміни в зовнішньому середовищі, які впливають на інші складові потенціалу. Методологічні основи оцінки можливостей розвитку підприємства.

Тема 8

Антикризова програма та формування системи антикризового управління

Сутність антикризової програми підприємства. Антикризова програма, як спеціальним чином підготовлений внутрішній документ, у якому систематизовано викладається перелік основних заходів, що планується здійснити в межах підприємства, його структурних підрозділів та функціональних служб для досягнення поставленої мети – виведення підприємства з кризового стану. Внутрішня структура антикризової програми. Концептуальна модель процесу антикризового управління підприємством.

Антикризова програма підприємства як документальне оформлення прийнятого рішення стосовно шляхів та засобів виведення підприємства зі стану кризи, а науково обґрунтовані вимоги (принципи) її розробки – базуватись на наукових розробках та інструментарії теорії прийняття рішень.

Процес формування антикризової програми підприємства. управління розробкою антикризової програми – це цілеспрямована діяльність з визначенням оптимальної кількості антикризових заходів, які відповідають меті антикризового процесу, ресурсним та часовим обмеженням конкретного підприємства. Принципи формування антикризової програми. Методи (заходи) антикризового управління. Даунсайзинг. Санація. Моніторинг. Контролінг.

Стратегічні методи антикризового управління. Диверсифікація. Регуляризація. Реінжиніринг. Реструктуризація. Злиття. Ліквідація.

Тема 9

Антикризове управління: механізм держави та технології бізнесу

Основні функції антикризового управління. Оперативне планування – процес впровадження і удосконалення системи бюджетування. Стратегічне планування – набір відповідних дій і рішень, які здійснюються керівництвом і направлені на розробку специфічних стратегій з метою досягнення поставлених цілей перед підприємством.

Організація. Прийняття рішення про розробку антикризових заходів; формування органу, що здійснює антикризове управління; встановлення його завдань, функцій та повноважень.

Мотивація, як найважливішою функцією АУП, яка забезпечується використанням мотиваційних регуляторів суб'єктів антикризового процесу, власників і персоналу підприємства, яке опинилося в кризовому стані.

Контроль як функція антикризового управління. Організація контролю за реалізацією антикризової програми. Концепція контролінгу.

РОЗДІЛ 5. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Борзенко В. І. Антикризове управління: навчальний посібник. Видавництво Іванченка.І С., 2016. 232 с. URL : [Borzenko_Antykryzove_upravlinnia_2016.PDF](#)
2. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. посібник / В. О. Василенко. Київ : ЦУЛ, 2003. – 504 с.
3. Васьківська К.В., Сич О.А., Прокопишак К.В. Управління фінансовою санацією підприємства. Навчальний посібник. Львів: Вид. ТзОВ «Ліга-Прес», 2012. 211 с.
4. Васьківська К.В., Сич О.А., Фінансовий менеджмент. Навч. посібн. Львів: Вид. Галич-Прес», 2017. 236 с.<https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%A4%D0%9C-30.pdf>
5. Ковалевська А. В. Конспект лекцій з дисципліни «Антикризове управління підприємством». Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. – 140 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/78067019.pdf>
6. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства. URL : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75462&cat_id=38738
7. Матвійчук А. Діагностика банкрутства підприємств. URL : http://me.kmu.gov.ua/file/link/99747/file/matvijchuk_4_07_U.pdf&search_param=%E1%E0%ED%EA%F0%F3%F2%F1%F2%E2%E0&searchPublishing=1.
8. Судакова О. І. Економічна діагностика банкрутства підприємства. URL : <http://www.rusnauka.com/3.KAND2007/Economics/17386.doc.htm>
9. Устенко С. В., Павловська Н. О. Застосування інформаційних технологій для діагностики банкрутства на підприємствах. URL : http://nc.ufeі.ukrsat.com/Kyrsi%202003/tezi/images_tezi/121.htm
10. Судакова О. І. Економічна діагностика банкрутства підприємства. URL: <http://www.rusnauka.com/3.KAND2007/Economics/17386.doc.htm>
11. Устенко С. В., Павловська Н. О. Застосування інформаційних технологій для діагностики банкрутства на підприємствах. URL: http://nc.ufeі.ukrsat.com/Kyrsi%202003/tezi/images_tezi/121.htm 165

Додаткова література

12. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2003. 272 с.

13. Баринов В. А. Антикризисное управление : учеб. пособие. Москва : ИД ФБК-ПРЕСС, 2002. 520 с.
14. Гайдук С. В. Модель відновлення платоспроможності підприємств / С. В. Гайдук. – Харків : Екограф, 2004. 35 с.
15. Глобальне переформатування світової економіки: причини, тенденції. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/701>.
16. Забродский В. А. Оценка финансовой устойчивости производственноэкономических систем / В. А. Забродский, Н. А. Кизим. – Харьков : Бизнес Информ, 2000. – 82 с.
17. Кизим Н. А. Финансовый анализ : учеб. пособие / Н. А. Кизим, В. В. Ивахненко; Харьк. нац. экон. ун-т. – Харьков : ИНЖЭК, 2005. – 245 с.

Джерела офіційної інформації в мережі інтернет

18. Антимонопольний комітет України. URL : <http://www.amc.gov.ua/>
19. Верховна Рада України. URL : <http://www.rada.gov.ua/>
20. Federal Trade Commission. URL : www.ftc.gov
21. International Journal of Industrial Organization. URL : <https://www.journals.elsevier.com/international-journal-of-industrial-organization/>
- 22 NBER Papers on Industrial Organization/ URL : <http://www.nber.org/papersbyprog/IO.html>
23. Review of Industrial Organization. URL : <https://link.springer.com/journal/11151>
24. The United States Department of Justice. URL : <https://www.justice.gov>
25. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2211-III (зі змін. та допов.). Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>
26. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII (зі змін. та допов.). Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>
27. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV (зі змін. та допов.). Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>